

P. JURKAUS „PAVASARIS PRIE VARDUVOS“

Paulius Jurkus seniai rašo ir skelbia savo raštus — legendas, humoristinius pasakojimus, eilėraščius, istorijas apie meilę, gabalus iš eiliuotos pasakos-poemos apie 12 brolių, juodvarniais lakstančių. *Pavasaris prie Varduvos*, kurią dabar išleido Čikagos knygos klubas, yra tik gabalas tos Jurkaus kūrybos.

Tačiau jo pakanka, kad liudytų autoriaus jautrumą ir skonį literatūrinio žodžio vaizdiniam-jausminiam grožiui; rūpestingumą jį kultyvuoiant ir dailinant; sugebėjimą jo formom apvilkti savo rašytojiško pasaulio nuolaužas.

Taip, Jurkus turi savo pasaulį, kūrybinį, kaip sakoma, veidą. Knygos vardu autorius gali neatsargų skaitytoją sugundyti, kad jis ieškotų knygoje Varduvos apylinkių, Žemaičių Kalvarijos ar kitų vietovių istorinės-geografinės kronikos. Varduvos apylinkių patriotas ieškos kronikos ir jaudinsis, kad neras knygoje ten gyvenusios savo dėdės ar bobutės... Jurkus įrašo Varduvos upės vardą ir eilę vardų, bet jis čia ne istorikas (nors ir žemaitis). Jo pasakojimai nėra susiję nei su konkrečia geografine vieta (ne tik vardu), bet ir su konkrečiu istoriniu faktu. Jie yra riboje tarp tikrovės ir fantazijos, tarp realistinio pasaulio ir svajonės.

Jo pasakojimuose žmonės yra taip pat tarp aistros ir idėjos. Jų nepagauna aistra, kuri prašnektų visomis jų gyslomis ir blokštų į verpetus ir dramines situacijas iki laimėjimo ar sunaikinimo. To nėra — nei kruvino keršto, nei žudančios meilės. Tik tiek kaip dainų bernelio ar mergaitės.

Pasakojamos istorijos eigoje žmogaus dvasioje vis labiau nušvinta idėja, daros jam sava ir ima jį ir jo santykius su kitais valdyti — teisingumas, artimo meilė, Dievo meilė, tėvynės meilė. Ir nors pasitaiko vargo, tačiau ilgainiui idėja sušvinta vis skaidriau ir gyvenimą laimi, išsivaduoja ir atskleidžia talentai, atsileidžia tarpusavio įtampa ir kovos, grįžta ramybė ar herojinis pakantumas.

Dėl to Jurkaus pasaulis negali būti lyginamas su srove ir verpetuojančia upe. Jis sukelia įspūdį plačios be įtampos tekančios upės, viršum kurios vis stiprėja giedrėjančios pavasarinės šviesos. Tokia yra ta Jurkaus Varduvos upė. Tai ne draminis pasaulis. Tai lyrinis. Ir logiška išvada — skaitytoją patraukia ne tiek intrigos peripetijos, jų išradingumas, kiek lyrinė nuotaika.

Skaitytojas jaučias ne taip, kaip prie tos knygos, kuri kelia nervingą klausimą, „o kaip bus toliau?“, bet kaip prie lyrinio veikalo, kuris sukelia nuotaiką — vienur elegišką, kitur simbolingai pakilią.

*

Labiausiai tokis yra pirmas pasakojimas, ilgiausias, „Aukšinis paveikslas“, kuriame parodytas konfliktas merginos dvasioje tarp lenkomanijos ir litvomanijos. Savaime jis neturi nei naujos medžiagos nei naujų žmonių. Tačiau skaitytoją gaivina į pasakojimo peripetijas sudėta nuotaika — pirmiausia ilgesys, gimtojo krašto netekus. Tas amžinojo miesto „aukšinis paveikslas“ čia nėra intrigos variklis, o tik ilgesio regimasis ženklas — simbolis. Kita nuotaikos rūšis —

širdies entuziazmas, perkėlus pėdas į gimtąjį kraštą. Negalima nepasigrozėti fragmentu, kuriame šios nuotaikos ekstazę Jurkus pataikė išreikšti originalia kūrybine lietuviškos gamtos metafora:

„Išlėkėm namo! Kelias šiltų vėjų išdžiovintas, vingiavo per kalnelius, šoko per tiltelius ir žaliose lygumose išsitiesė kaip juosta. Pašlaitėse — beržai! Lyg iškilmingoje procesijoje, apsilkę kamžom, atėjo pasveikinti manęs, nešdami dideles žalias pavasario vėliavas. Ir jos, ilgais kutais nusvirę, lenkėsi prieš mane! Prie jų glaudėsi eglaitės, krūmokšniai, skambino lapeliais, kėlė metūges, lyg žvakeles, ir choru šaukė: — Pažiūrėk, kaip mes išaugom, kaip mūsų galvelės dailiai sušukuotos, kokie gražūs, tamsiai žali kaspiniai parišti po mūsų kaklu. Toliau ant kalvų įsirėmė ažuolai. Kaip seni ilgaušiai ūkininkai, apsilkę pilkais kailiniais, supos sutiktuvijų procesijoje, o lengvas vėjas šurenos jų milžiniškas galvas, jų šimtmetines mintis praskleidę“.

Ir šitos su dvejopa nuotaika dvi pasakojimo dalys įdėtos dar į lyrinį rėmus — į gaudų ilgesį iš viso praeitų dienų, kuriose įsipynę motinos, jaunystės ir jų dienų pergvenimai. Tai nuotaikos crescendo.

Taip sudaro Jurkus ir kitus pasakojimus — „Kregždės ant Nukryžiuotojo pečių“, „Užsklęstos durys“, priartėdamas tik labiau į legendos žanrą. Atlikta grakščiai. Jau kiek kitoki „Vargonai“, o ypačiai „Vieno auksino istorija“.

*

Lyrinės nuotaikos gausumu Jurkus įsirikiuoja į pasakojimus, kurie labiausiai Lietuvoje buvo kultivuojami ir vertinami. Tokiu pasakojimų lyrizmu kaip tik populiarėjo Putinas, Simonaitytė, Paukštelis, arba net pirmas mūsų romanistas Pietaris. Tokia susidarė tradicija. Tačiau verta susimąstyti, kad lyrika yra tik pagelbinis elementas pasakojimui, kuriame

turi vyrauti epinis elementas, pirmiausia įvykis, intriga. Intrigos mes pasigendame savo literatūroje. Tad šiuo atveju dėmesį labiau patraukia Jurkaus minėta „Vieno auksino istorija“. Čia jau pasakojamasis stilius, kondensuotumas, epinis objektyvumas, o jo pabaigoje vykusi simboliu įlūškinta ir tikro auksino prasmė, paskirtis — jis prasmingas tada, kai jis suveda vieną ranką su kita meilės ryšiais.

Epiškumu, idėjiniu prasmingumu, pasakojimo medžiagos originalumu tektų laikyti šį „Auksiną“ geriausiu rinkinio kūrinėliu.

Knyga parašyta su šiluma. Su šiluma ją tenka ir priimti. Tačiau tebus pastebėta, kad autoriaus tolimesnėje kūryboje dar verta būtų sustoti prie kuriamojo pasaulio pobūdžio. Jis yra pavojingoje riboje — tarp realistinio ir fantastinio, tarp istorijos ir pasakos. Realistiniame pasakojimo elementui tokiu atveju gresia palikti simbolio ar alegorijos plotmėje neišplėtojant psichologinio gilumo; fantastiniam elementui gresia nuslysti į alegoriją.

Ar neverta tad būtų autoriui tvirčiau atsisipirti į vienos plotmės pasaulį, gal greičiau — realistinį pasaulį, kuris įgalintų labiau nusileisti į psichologinius ir filosofinius klausimus ir kuriame rašytojai labiausiai savo jėgas yra išplėtoję. Į tai skatintų ir „Vieno auksino istorija“.